

Mª ELISA VARELA RODRÍGUEZ

Elisa, la mare de la meva mare

Com assenyalen diverses autores de Diotima al llibre *L'ombra della madre* la relació amb la mare és present contínuament, conscientment o inconscient en la vida de moltes dones, i soc conscient que és molt present en la de la meva mare, i en la meva. L'ombra en el sentit de les contradiccions no resoltes de la mare, els seus sofriments, que són, a voltes, inexplicables per la filla, els seus mandats, sovint no explícits, també ho és de present.¹

Per això no pretén entendre totalment la relació de la mare amb l'àvia, més aviat el que vull és formular, en veu alta, algunes de les preguntes, que m'he anat formulant en prendre consciència que hi havia coses, com en totes les relacions, que no anaven bé, és a dir, el que podia formar part de l'obscur matern de l'àvia, o com diu Chiara Zamboni, allò que resta indeterminat entre la mare i la filla,² que ha implicat a la meva mare i també m'implica a mi. Perquè la relació amb la mare és la relació primera, una relació de disparitat i d'autoritat. Una relació que va més enllà de la relació singular concreta –la de la mare amb l'àvia- i que es situa en la dimensió del *continuum* matern, però hem de tenir present que a més de ser mare, l'àvia era una dona amb la seva singularitat. Però, per la meva mare, l'àvia era, segurament, com per d'altres filles, una figura carregada de fantasia i de significats absoluts i plens, tan en el bé com el mal. Però, qualsevol dona esdevé mare en la relació: en una relació que pren forma i es fa un amb el treball simbòlic creatiu a dos.³

Per una dona, per la semblança de sexe, tenir en compte la relació

comporta acceptar el joc identitat/diferència, de proximitat/llunyania de la mare, i és un joc arriscat en el qual es barregen necessitat i desig, dolor i manca de llibertat, amb plaer i sentit lliure, és a dir com diu Chiara Zamboni, prenent-lo de Luce Irigaray en la relació mare-filla podem parlar d'una paradoxa tolerable i creativa que es la de no ser ni una ni dos, és a dir, sense confusió ni separació.⁴ Per la meua mare, com per qualsevol nena, l'experiència inaugural de la vida, aquella en la qual la disparitat no s'omple mai completament amb la potència materna,⁵ li havia permès provar l'amor i la fe, alhora que la fragilitat de la relació i la por de la separació. Aquesta primera experiència vital ambivalent ens acompanya al llarg de la vida, i es posa, de nou en joc, en les relacions entre si i si, i entre una dona i d'altres dones. I també retorna, i potser li va retornar, moltes vegades, a la mare com desig i necessitat sense mesura, com desordre dels sentiments d'amor-odi, com desequilibri no acceptat, com la necessitat viscuda més com a obstacle, que com a lligam al món, com a excés de demanda de reconeixement, com a cerca de perfecció pròpia i petició de perfecció de l'altra, fruit sense dubte d'una idealització.⁶

Les pràctiques de la diferència, és a dir la pràctica de les relacions de disparitat, i d'autoritat, han portat a l'ordre simbòlic-polític molt de la relació femenina amb la mare, però –com diuen les pensadores de Diotima i de la Llibreria de Milà– potser hem subestimat el costat fosc i enigmàtic de la relació materna.

En la relació de la meua mare, que es diu Luisa, amb l'àvia he percebut i percebo alguns punts que no van anar bé, que no van funcionar, però que la mare no va poder treure a la llum i interpretar-los. Potser –i ho dic sense ànim de jutjar-la, ni a ella, ni a l'àvia–, no va ser capaç de sortir de la idealització de la relació materna, i crear un joc més lliure de proximitat/distància.

No ser capaç de crear un lloc més lliure en la relació amb l'àvia, i aquesta impossibilitat va crear un ombra que va impossibilitar la paraula de veritat i la distància necessària per obrir un nou joc o un conflicte no destructiu.

En quins elements es fa present aquesta ombra de l'àvia, quins són els punts que en realitat pertanyien a la relació de la mare en l'àvia, però, que han reaparegut en la relació amb les seves filles, amb mi?

La meua àvia ha estat present en la meua vida, perquè segur que la meua mare va voler –conscientment o inconscient- que hi fos, la presència de l'àvia fou una relació intensa i present mentre vivia, i, també ho és, en el record ara que ja fa anys que va morir.

Suposo que l'àvia va estar present des de que em van posar el seu nom –em diuen que el va triar el meu pare, ell sempre va mantenir una relació d'afecte i respecte amb l'àvia. Però, l'àvia era l'Elisa, i jo soc per la família María-Elisa.

L'àvia sempre va estar molt present en la vida de tota la família perquè era una dona molt forta –físicament i mental-, i amb molt de caràcter. Jo l'admirava perquè ella va triar el noi que li agradava com a marit, el meu avi –els seus pares segurament sense acabar de veure-ho bé van acceptar, potser en veure-la molt enamorada, i gràcies, també cal dir-ho, a la intervenció de la germana gran de l'àvia-, en una època en que una noia no prenia aquestes decisions, sinó els pares. A més, sabia fer moltes coses: ballar, cosir, brodar, organitzar la casa, els animals de la casa de camp, etc., i en sabia manar tan a la gent de casa, com als que venien a treballar, era a més molt generosa sempre hi tenia un espai i un plat a taula per alguna persona que arribava sense avisar, i sempre –i jo encara ho recordo– estava disposada a cosir un vestit per la gent del poble que no en tenia possibilitats de fer-se'l o comprar-se'l. La gent se l'estimava. Un altra cosa que em meravellava era la seva capacitat per a explicar històries, eren històries, més que contes, històries fantàstiques, que tenien per escenari els camins que passaven a prop d'algun bosc. Però, aquestes línies només volen ser un esbós de l'avia, Elisa. Tornem, de nou, a alguns punts de la relació de la meua mare, de Luisa, amb l'àvia, i que és el que jo, des de ja fa uns anys, percebo que eren punts difícils de la seva relació.

La mare m'ha explicat moltes vegades que, quan va començar a sortir amb

el meu pare, l'àvia va intentar que el deixés, i li recomanava altres nois que segons ella "li convenien més". És a dir, ella havia triat el seu marit –independentment dels desigs dels seus pares-, però li volia triar el de la seva filla petita, o induir-la a triar alguns dels que a ella li semblaven bé, si bé quan la relació va tirar endavant, no és va oposar al casament tan fortament com l'avi. Però, sempre repetia: "la teva mare era massa jove", suposo que li feia por que la seva filla de divuit anys es casés i marxés lluny d'ella. La mare deia que no volien que es casés, sobretot el seu pare, perquè no marxés, perquè ella treballava molt a casa, molt més que la seva germana gran. Però, mai m'ha dit que cregués que no volien que marxés perquè els seus pares se l'estimaven, o els hi feia por que marxessin lluny, ella no ha sentit mai que fos per això –i sense dubte també ho era-, sinó que ha sentit que era perquè trobarien a faltar un braç per treballar, i crec que això li ha provocat molt de malestar. La mare m'ha explicat tantes vegades que, des que va néixer, qui s'havia encarregat de criar-la, i donar-li molt d'amor i afecte havia estat la seva àvia, Balbina, sempre ho deia amb una certa pena, però també amb un gran afecte per la seva àvia. Sempre m'ha semblat que la mare es va sentir una mica abandonada per la seva mare, sempre va dur en el simbòlic la ferida de l'absència de l'àvia quan era petita.

Soc conscient, però, que jo només tinc una part del relat que em permet narrar alguns moments i elements de la relació de la meva mare amb l'àvia, -perquè quan li preguntava a l'àvia només deia: "quina sort havia tingut de la seva mare, que s'havia ocupat de les seves filles de petites, perquè ella treballava molt", i m'explicava el que feia, però, quasi mai explicava res concret de les seves filles quan eren petites. Només algunes vegades si coincidien les tres explicaven, ens explicaven a les filles i netes, una mica més, i no sempre els relats eren coincidents.⁷ Cosa, que vista ara amb perspectiva no em sorprèn, ja que la realitat de la relació de l'àvia amb la seva filla, i específicament, amb la meva mare, segur que era ben diferent de la construïda amb els relats que feien totes tres, i també l'avi i una veïna que passava molt de temps a casa de l'àvia.

Sempre he percebut que la mare li feia, implícitament o explícita, algunes reclamacions –que de vegades prenien la forma de retret- a l'àvia, i darrera

d'aquestes sempre percebia jo que el que hi havia era una reclamació d'atenció, i d'amor. L'àvia va tenir dues filles, la meva tia i padrina, Carmen, sis anys més gran que la meva mare, Luisa. Des que era ben petita de la Luisa, la meva mare, se'n va ocupar com ja he dit la seva àvia; perquè la seva mare cosia i brodava molt, i quan era necessari anava, en certes dates concretes (normalment durant la primavera i la tardor), a algunes cases alguns dies a cosir vestits o reparar la roba de vestir i de casa. Per tant, qui va tenir cura de la meva mare va ser la seva àvia, més que la seva mare. En alguns d'aquests desplaçaments acompanyava l'àvia la seva filla gran. Sempre m'ha donat la sensació que la mare ha trobat a faltar la cura, i l'afecte explícit –les carícies, petons, abraçades- de la seva mare, i malgrat estar molt ben atesa i molt estimada per la seva àvia, penso que li ha reclamat, sempre, la cura i l'afecte directes a l'àvia. Potser la meva mare inconscientment ha confós els seus desigs amb la necessitat de dependència de l'àvia, perquè reclamar-li l'afecte explícit, amb certa desmesura a l'àvia, crec que ha estat un error, perquè era afectuosa, però, continguda, no li agradava molt petonejar, ni abraçar, ni a les seves filles, ni tampoc a les seves netes, ni el seu net, ni tant sols quan eren tots petits, però si que li agradava molt tenir-nos a la falda, agafar-nos de la mà, dur-nos amb ella a fer coses, fer-nos plats especials, donar-nos de menjar, fer-nos dormir la migdiada amb ella, i explicar-nos històries. A la mare, pel contrari, sempre li han agradat i li agraden les mostres d'afecte explícites.

Però, en la relació mare-filla està sempre present -entre qui nodreix i que és nodrida, qui conté i que és continguda, qui cura i qui es curada...- la qüestió crucial de la necessitat d'amor.

No és que la mare estigués abandonada o mancada d'amor, la seva àvia, se l'estimava molt –ella sempre ho diu- i també l'avi, no li faltava de res, i també diu que jugaven molt amb ella. Però, es queixa de que la seva mare no hi era, i tampoc la seva germana, que sí que hi estava molt amb la seva mare. A partir dels vuit o nou anys, la mare passava, a més, algunes setmanes amb la seva padrina, la germana gran de l'àvia, la qual cosa l'allunyava de la seva mare i també de la germana. Mai la meva mare ha mantingut una relació molt estreta amb la seva germana, sempre hi ha

hagut com una rivalitat per l'amor de l'àvia. La filla gran estava més temps amb la mare, potser, per això, sempre van compartir com un "tempo comú", una forma de fer, si bé l'àvia sempre va ser una dona molt més enèrgica, i activa que la seva filla gran.

Per la meva mare, com per a qualsevol nena, més que segurament els nens, el seu primer objecte d'amor va ser la seva mare, que era del seu mateix sexe. Si la meva mare no ha elaborat la seva percepció en relació a la seva demanda d'afecte i de dedicació de la seva pròpia mare, és possible que d'alguna manera m'hagi tramès com a filla aquesta ferida seva.

Jo ho he identificat amb la seva demanda d'afecte explícit, que en general no em resulta carregós, i amb la seva dificultat de deixar-me, deixar-nos a les dues filles, distància, espai, permetre'ns separar-nos més d'ella, que van llegir durant l'adolescència –com segurament ella ho va percebre durant la seva- com a manca de llibertat. Ella, a més, ho ha verbalitzat sempre en relació a la de la seva germana. I, també, en el fet de trametre'ns a les seves filles la grandesa, com diu María Zambrano, de la fraternitat –millor dir sororitat –, malgrat que sembla que ella no va gaudir d'aquesta relació ni de petita, ni de gran.

Em vaig començar a donar dels nusos de la relació de l'àvia amb la meva mare perquè, des de l'adolescència, es passava tot l'any dient que en arribar les vacances es passaria moltes estones parlant amb l'àvia quan anessin al poble. Quan arribaven les desitjades vacances, i ens instal·laven a casa nostra no lluny de la casa de l'àvia i anaven a visitar-la molts dies, la mare en lloc de quedar-se a parlar amb l'àvia, se n'anava a parlar amb una o altra veïna, que feia temps que no veia. Era jo la que em quedava parlant amb l'àvia, i li demanava que m'expliqués històries de la seva família o alguna de les màgiques històries que m'explicava quan jo era adolescent i passaven més hores juntes durant les llargues sobretaulas estiuenques.

He tingut, sovint, la sensació que a la mare li encantava que jo em quedés amb l'àvia, era com si delegués en mi la relació amb la seva mare, també el

meu pare es passava moltes estones xerrant amb l'àvia, però la mare sempre trobava alguna cosa a fer, i marxava.

Dos o tres anys després de la mort del meu avi, i durant les vacances d'estiu, un dia, l'àvia va anar a fer una passejada amb la mare i el pare, i li va dir a la mare que com mai li havien donat res, i, com abans de morir l'àvia li havia donat unes terres i la casa a la seva germana, ella, pensava, com a mare, que havia arribat el moment de donar-li a la meva mare, també algunes propietats. També li va dir que ja sabia que, era segur que a la seva germana i cunyat no els semblaria bé, però que ella ho havia decidit i que pensava fer-ho, els hi semblés bé o malament. Així, ho va fer, com sempre que l'àvia decidia una cosa, la mare mai li va preguntar res. Quan va morir, efectivament al testament li havia deixat unes propietats a la mare, i també explicitava que volia que la seva filla petita, la meva mare, pogués triar el que volgués de la resta de propietats que havia de repartir amb la seva germana. Sembla que finalment l'àvia havia trobat el mitjà per fer desaparèixer una part de l'ombra que s'havia projectat en la relació amb la mare. Això, però va aixecar un mur en la relació entre les dues germanes, que encara continua dret.

Ara que ja fa bastants anys de la mort de l'àvia, i del conflicte obert amb la seva germana, hem parlat i parlem sovint de la seva relació amb l'àvia i també amb la germana, tot just fa poc que la meva mare comença a obrir-se, i a viure la ferida, potser la seva primera ferida d'amor, que ha portat durant tan de temps. Sembla com si sempre hagués portat amb ella aquesta absència de l'àvia, que només era real, puntualment, però, per ella devia ser molt real, i permanent. Perquè, percebia també com absència de la mare, el temps que la seva mare estava cosint a casa i en tenia cura d'ella la seva àvia. Només ara que també ha pogut posar-li paraules a l'altra demanda: la de que l'àvia no li havia donat quasi res quan es va casar per parar la casa, com si no pogués desfer-se d'aquesta dependència del "dono" o regal de la seva mare. La meva mare volia que l'àvia li donés algunes de les robes que havia brodat –i que possiblement li havia ofert, perquè la mare fins que es casar treballava molt a casa dels seus pares (organitzant la casa i la gent que treballava al camp, perquè l'àvia s'ocupava del seu primer net i brodava bastant)-, i també alguns objectes de la seva

àvia. Li feia il·lusió parar la seva casa amb algunes robes i objectes de la seva mare i de la seva àvia. Però, l'àvia no va trobar la manera de fer-li el regal que ella desitjava, ni el camí d'explicar-li perquè no ho feia, i parlar-ne; no va ser capaç de mostrar-li la seva disponibilitat i la confiança de que era capaç –malgrat ser molt jove- d'organitzar casa seva (potser l'àvia va pensar que era millor esperar uns anys per regalar-li les robes i els objectes que la mare volia, i veure si els pares s'instal·laven definitivament en una o en l'altra de les cases de la família del pare).

He sentit durant molt anys, com la mare explicava que no li havien donat res quan havia marxat de casa dels seus pares, era una mena de reclamació reiterada a casa en les converses amb nosaltres –les seves filles- i amb el pare, però mai li vaig sentir reclamar res davant l'àvia.

Uns quatre o cinc anys abans de morir l'àvia li va regalar algunes de les robes que ella volia –algunes altres peces ja se les havia endut la meva cosina quan es va casar i, també, es va endur alguns dels records de la besàvia (això li va saber molt de greu a la meva mare, i això si li va dir a l'àvia: “jo li vaig demanar tal cosa de l'àvia, Balbina, i no m'ho va donar, i ara li ha donat a la seva néta). La mare deia –i encara comenta alguna vegada- “m'hagués agradat molt que em donés algunes coses quan organitzaven la casa i ho necessitaven, ara no ho necessitem”. Però, la meva germana i jo van entendre i veure que rebia els regals com si fossin un petit tresor, ho reconegué o no, i la reclamació pendent es tancava en part.

Penso que ha estat en la relació amb la meva germana -quan ens regala robes per les nostres cases –procura sempre donar-nos-en a totes dues-, i quan hem parlat i parlem –de les coses de casa, de la importància de trametre les coses de la família-, quan ha començat a trobar camins que obrissin el que s'havia tancat en la relació amb l'àvia.

I encara que no he parlat directament de la relació amb la meva mare, aquesta, sí ha aflorat –com han vist- de forma indirecta, perquè amb la relació amb la meva mare estan presents, i potser, sempre ho estaran, alguns punts de la relació d'ella amb la seva mare.

notes:

1. Luce Irigaray, *Espéculo de la otra mujer*, Madrid: Akal, 2007; Diotima, *La magica forza del negativo*, Nápoles: Liguori edit., 2005; Diotima, *L'ombra della madre*, Napolés: Liguori edit., 2007. Chiara Zamboni, "Né una né due: l'enigma di un eccesso nello spazio pubblico", a *L'ombra della madre*, Napolés: Liguori edit., 2007, p. 17-32.

2. Chiara Zamboni, *op. cit.*, p. 17.

3. Anna Maria Piussi Berlese, "Non fare ombra all'ombra della madre", a *L'ombra della madre*, p. 154.

4. Vid. Chiara Zamboni, p. 31.

5. La filla en l'enormitat del seu desig prova, les filles tastem, l'avidesa, la violència, la fantasia de destruir i d'ésser destruïda, passions extremes, excessos arbitraris, dels quals, però, neixen l'amor i la fe, la felicitat i el sentit del ser, la llibertat de marxar, conjuntament amb la fragilitat de la relació, i amb la por de la separació.

6. Aquests aspectes de la relació amb la mare que es presenten sovint conjuntament i sense poder ser deslligats, la carreguen d'ambivalència.

7. Per exemple, l'àvia explicava que la tieta va tenir molts gelos quan va néixer la mare, i que, per tant, l'àvia la tenia molt amb ella, mentre que de la mare s'ocupava la seva iaia. També explicava que quan ja era més grandeta a la mare li agradava molt anar amb el seu pare a cavall. L'àvia deia: "a la Luisa no li agradava fer els deures i estudiar" –la mare discrepava i deia que no l'ajudaven mai a fer els deures, ni l'acostumaven a que estudiés perquè estaven sempre molt enfeïnats, i que preferien que n'aprengué a cosir i a brodar. L'àvia deia que a la tieta li agradava molt llegir, i la meva mare deia que a la seva germana li agradava molt badar, pentinar-se i arreglar-se, però gens treballar, i que l'àvia sempre l'estava cridant. L'àvia i la tieta reien i no deien res. I totes dues recordaven un fet que les va colpir molt, es veu que un dia els avis van discutir –elles no saben perquè- i l'àvia li va dir a l'avi que podia marxar de casa, i anar-se'n per sempre, i l'avi va agafar el cavall i se'n va a anar, però, l'àvia sabia que, abans de fer camí cap a la casa dels seus germans, passaria primer per la casa d'un cosí, i va enviar, ràpidament, la mare, que era petita, perquè el convencés perquè tornés a casa, i li va dir: "diga-li que li perdono, que torni".

Fecha de recepción del artículo: diciembre de 2009. Fecha de aceptación: enero de 2010

Palabras clave: Madre — Hija — Abuela — Amor — Madre-hija — Dolor — Dependencia — *La sombra de la madre* — Identidad — Diferencia — Autoritat — Simbólico político.

Key words: Mother — Daugther — Grandmother — Love — Mother-doughter — Pain — Dependence — *The shadow of the moter* — Identity — Difference — Authority — Symbollic politic.